

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Simon József

Középkori és reneszánsz eszmetörténet

Univerzálé-tan

4.2 lecke – 25 perc

Boethius argumentációi a realizmus ellen és mellett

A Porphyriosz kérdésfelvetésére (lásd 4.1 lecke!) vonatkozó kora-középkori recepció legfontosabb alakja Boethius (480-524/5), aki görögről latin nyelvre fordítja és kommentálja a *Bevezetést*. Kommentárjai magukba foglalják azokat az irányokat, melyek mentén a későbbi középkori szerzők megközelítik az univerzálé problémáját.

Boethius elméletét három részre bontjuk:

- I. Az univerzálék reális létezése elleni érvelés.
- II. Az univerzálék reális létezése melletti érvelés.
- III. A kései Boethius pecsétgyűrű-metáforája (ezt a 4.3 leckében tárgyaljuk!).

I. Az univerzálék reális létezése elleni érvelés.

Boethius realizmus-kritikáját újfent három részre bontjuk; ezt az indokolja, hogy a Boethius által kritizált realizmus maga is egy nominalista álláspont kritikájaként áll elő.

- I. a. A hasonlósági nominalizmus rekonstrukciója
- I. b. Realizmus a hasonlósági nominalizmus bírálata folytán
- I. c. Az I. b. alatt felállított realizmus bírálata

I. a. A hasonlósági nominalizmus rekonstrukciója

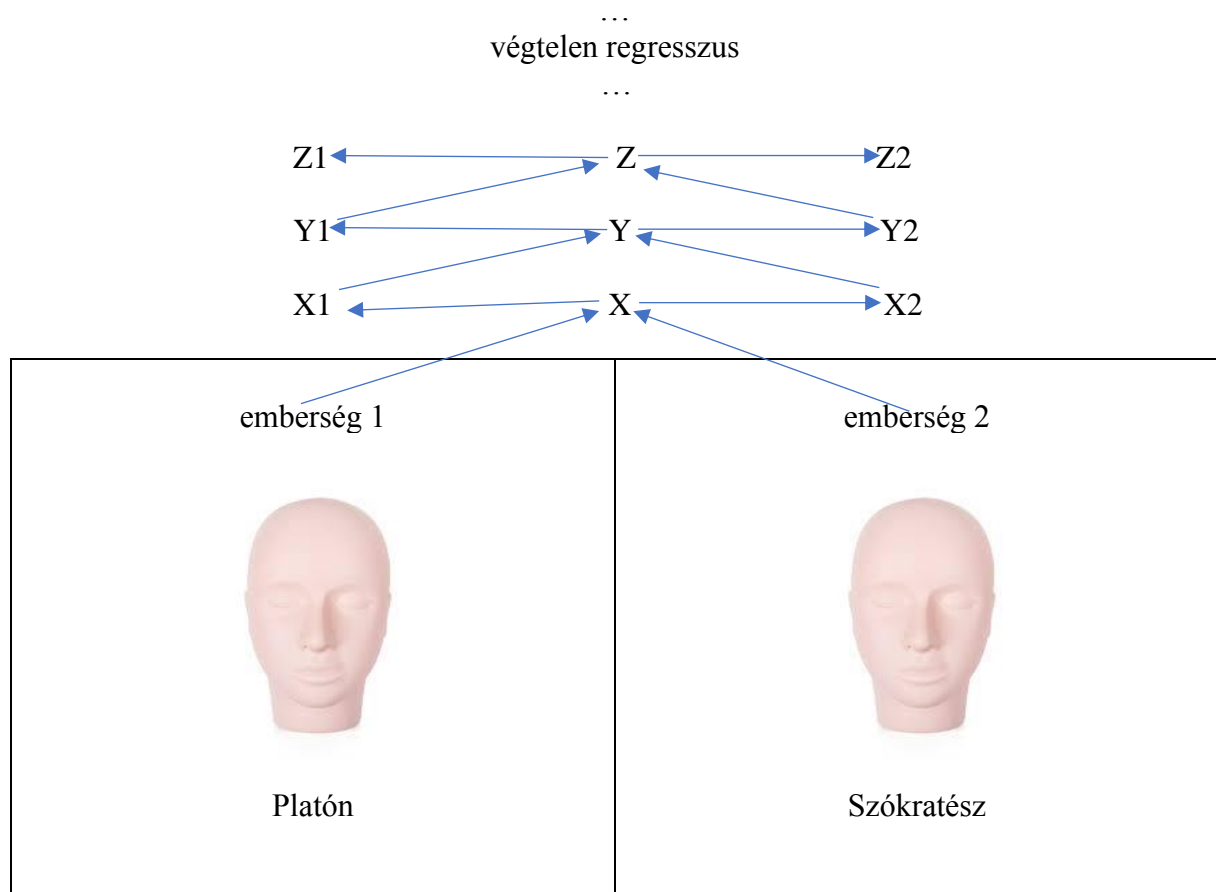
Vegyünk fel két individuumot, példának okáért Platont és Szókratészt. Platon és Szókratész rendelkeznek a közös sajátossággal, hogy emberek. A hasonlósági nominalizmus tézise szerint Platon embersége és Szókratész embersége külön-külön áll fenn Platónban és Szókratészben. Jóllehet Platon és Szókratész **hasonlóak** az emberség sajátosságát tekintve, e hasonlóság alapja azonban nem az emberség sajátosságának a két individuumtól független

fennállása. Erősebben fogalmazva e tézis szerint az individuumok pluralitása a fajok pluralitását implikálja. Bármily hasonlóak is legyenek az individuumok sajátosságait tekintve, ama sajátosságok mégis különbözni fognak egymástól. Ezért nem léteznek univerzálék, és így nominalista álláspontra kell helyezkednünk.

I. b. Realizmus a hasonlósági nominalizmus bírálata folytán

A hasonlósági nominalizmus bírálata abból indul ki, hogy ha Platón és Szókratész embersége különbözik, azonban mégiscsak fennáll a hasonlósági reláció, akkor csakis úgy vagyunk képesek e hasonlóságról számot adni, ha feltételezzük azt, hogy valamely közös jegyben mégis megegyeznek. Nevezzük Platón és Szókratész külön-külön fennálló emberség sajátosságainak e közös sajátosságát X-nek!

Azonban pontosan azon érv, amely miatt az emberséget különbözőnek és nem egynek tartottuk, alkalmazható X sajátosságra is. Platón emberségének X sajátossága és Szókratész emberségének X sajátossága hasonló bár, mégis az individuumra jellemző különböző sajátosságok. Ha eme különbözőség ellenére X1 és X2 hasonlóságáról számot akarunk adni, akkor Platón és Szókratész emberségeinek X1 és X2 különböző sajátosságaiban is fel kell vennünk egy közös Y sajátosságot. Így végtelen regresszushoz jutunk:

Itt az I. b lépcsőben tehát a végtelen regresszus csak úgy kerülhető el, ha feltesszük, hogy Platón és Szókratész emberség sajátossága nem különbözi egymástól, hanem ugyanaz az entitás. Tehát létezik az emberség sajátossága. Ez lesz az a realista álláspont, amit az I. c lépcsőben Boethius tarthatatlannak fog minősíteni.

I. c. Az I. b. alatt felállított realizmus bírálata

Boethius három követelményt fogalmaz meg az univerzálékkal szemben, ezek az univerzálék reális létezésének kritériumai:

1. Az univerzálénak **teljes egészében** kell jellemeznie az alája tartozó individuumokat.
 - Az univerzálét nem lehet felszeletelni, mint egy tortát, hogy azután az alája tartozó individuumok egyike az egyik, míg másika a másik szelettel bírjon. Minden ember egyszerre értelmes, politikai közösség alkotására képes stb. individuum.
2. Az univerzálénak **egyszerre**, nem pedig szukcesszív módon kell jellemeznie az alája tartozó individuumokat
 - Az univerzálé nem olyan, mint egy ruhadarab, amit időbeli egymásutánban hordanak az individuumok, levéve és felvéve azt.
3. Az univerzálénak oly módon kell jellemeznie az alája tartozó individuumokat, hogy azok **metafizikai felépítéséhez** tartozzon.
 - Az 1-2 pont teljesülhet esetleges módon is. A „részt vesz egy színházi előadáson” sajátosság teljesen és egyszerre lehet jellemző emberek egy csoportjára, mégsem jellemzi őket e sajátosság metafizikai szükségszerűséggel. Nem változik meg ugyanis metafizikai lényegét tekintve az az individuum, amely történetesen mégsem vesz részt a szóban forgó előadáson.

Boethius meg van győződve arról, hogy egyetlen univerzálé sem képes teljesíteni ezeket a feltételeket. I. a-b-c pont alatti érvelésének konklúziója az, hogy nem léteznek univerzálék.

II. Az univerzálék reális létezése melletti érvelés.

Vegyük észre, hogy az I. pont alatti érvelés kizárólag metafizikai jellegű, arról gondolkodtunk Boethiusszal, hogy hogyan állnak-állhatnak fenn a dolgok, azonban egy szót sem szóltunk arról, hogy hogyan ismerjük meg a dolgokat és a világot.

A fenti nominalista érvelés arra mutatott rá, hogy **a realizmussal metafizikai problémák vannak**. Most, a II. pont alatt Boethiust követve azt fogjuk látni, hogy **a nominalizmusnak ezzel szemben ismeretelméleti problémái lesznek**.

A fenti gondolatmenet végeredménye: az univerzálék az elme pusztá szüleményei. A nem- és fajfogalmak a dolgokból származó fogalmak, de oly módon származnak a dolgokból, ahogy azok reálisan nem diszpozicionáltak.

Boethius kérdése arra vonatkozik, hogy ha elfogadjuk I. pont nominalista következtetését, akkor mi fogja mégis a világra vonatkozó tudásunkat biztosítani? Ha semmi sem felel meg általános fogalmainknak az elmén túli valóságban, akkor e fogalmak teljességgel üresek, teljességgel önkényesek, a realitás torzításai. Ily módon nem rendelkezünk igaz tudással a világról, mert tudásunk általános fogalmakat használ.

Boethius szerint két módon alkotunk fogalmakat:

1. kompozíció: a kompozícióval alkotott fogalmak mintegy „többet” tartalmaznak annál, ahogy a dolgok a valóságban fennállnak. A ló és az ember fogalmát összetesszük, és megkapjuk a kentaur fogalmát. Ez többet tartalmaz, mint bármely elmén túli realitás – és épp ebben áll a valósággal való megfelelés deficitje.
2. absztrakció: fogalmat alkotunk a színről a felület nélkül. Az ilyen fogalmak úgy származnak a valóságból, hogy bizonyos dolgokat elhagyunk belőle. Képes vagyok megalkotni a szín fogalmát az azt hordozó felület fogalma nélkül. A szín valamilyen módon fennáll a valóságban, a fogalma ebből a létezésből származik.

Boethius később szlogenné vált megfogalmazása szerint a nemek és a fajok az individuumokban léteznek, azonban úgy vannak elgondolva, mint univerzálék. Ez Boethius **mérsékelt realizmusa**.

Összegzés: fenntartva a realizmus-ellenes metafizikai érvelés érvényét, fogalmaink valóság-megfelelésének vizsgálatakor el kell ismernünk bizonyos univerzálék extramentális fennállását. Fogalmaink megfelelése a valósághoz nem egy-az-egyben megfelelés, hanem egy a sokhoz megfelelés. De tagadhatatlan, hogy fogalmainknak van valami alapja a valóságban: nem teljes a nominalizmus.

Irodalom:

Vincent Spade: [History of the Problem of Universals in the Middle Ages: Notes and Texts](https://pvspade.com/Logic/docs/univers.pdf), <https://pvspade.com/Logic/docs/univers.pdf>

Kérdések:

1. Hogyan hangzik a hasonlósági nominalizmus elleni érvelés?
2. Melyek az univerzálék létezésének kritériumai Boethiusnál?
3. Hogyan érvel Boethius a mérsékelt realizmus mellett?